

DOI: <https://doi.org/10.18524/2519-2523.2022.17.268829>

УДК 94(477.74):351/354(045) "18/19"

«AUTHORITY» AS A FACTOR IN EVALUATING THE ACTIVITY OF ODESA CITY MAYORS WITHIN THE PERIOD FROM THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY TO THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY BY CONTEMPORARIES

Viktoriia Herasymenko

Assistant at the Department
of Ukrainian History
South Ukrainian National
Pedagogical University named
after K. D. Ushynsky
26, Staroportofrankivs'ka St., Odesa,
65020, Ukraine
ORCID:
<http://orcid.org/0000-0003-2859-0105>
E-mail: samvika2086@gmail.com

Citation: Herasymenko, V. (2022)
«Authority» as a factor in evaluating the
activity of Odesa city mayors within the
period from the second half of the 19th
century to the beginning of the 20th century
by contemporaries. *Chornomors'ka
mynuyshyna: notes of the Department of the
history of Cossacks in the South of Ukraine*
/ V.A. Smolij, ed. Odesa, vol. 17, s. 79-88.

Submitted: 15. 11. 2022

Annotation

The article examines the importance of one of the factors in evaluating the activity of city mayors as authority (position, status, etc.). In the second half of the 19th – at the beginning of the 20th century. the self-government of Odesa was headed by Semen Vorontsov, Mykola Novoselskyi, Grigory Marazli (Grigorios Maraslis), Valerian Ligin, Petro Kryzhanovskiy and Pavlo Zelenyi. On the basis of the collected sources (notes from the press and memories of contemporaries) and due to the activity and position of the city mayor the establishment of the authority of the above-mentioned personalities was analyzed.

The authority is based on professionalism, knowledge, moral principles, social status, experience or myths. Due to authority, human can exercise control over people's actions. There are also different authorities of a person's quality (scientific, business, moral, religious, etc.) and his status (respect for the position). The effectiveness of government largely depends on its authority.

The main sources for determining the assessment of the authority factor of the Odesa city mayors of 1863-1905 are the press (the newspapers «Odesa Herald», «Odesa News», «Odesa Leaf», etc.), diaries and memories of contemporaries (E. Andreevskii, K. Skalkovskiy, M. Lents, etc.).

As a result of studying a number of personalities, it became clear that the group of Odesa mayors was diverse. Taking the position of mayor during the elected term, S. Vorontsov, M. Novoselskyi, G. Marazli, V. Ligin, P. Kryzhanovskiy and P. Zelenyi acquired status authority (respect for the position of the head of the city self-government). However, not all of the above-mentioned persons could use it qualitatively.

Key words: Odesa, a city mayor, authority, the press, diaries, memories.

«АВТОРИТЕТ» ЯК ФАКТОР ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ ОДЕСЬКИХ МІСЬКИХ ГОЛІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. СУЧАСНИКАМИ

Вікторія Герасименко

Асистент кафедри історії України
Південноукраїнський
національний педагогічний
університет
імені К. Д. Ушинського
Вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, 65020, Україна
ORCID:
<http://orcid.org/0000-0003-2859-0105>
E-mail: samvika2086@gmail.com

Цитування: Герасименко В. «Авторитет» як фактор оцінки діяльності одеських міських голів другої половини XIX – початку XX ст. сучасниками. *Чорноморська минувшина*: записки Відділу історії козацтва на півдні України: зб. наук. праць / за ред. В.А. Смолія. Одеса : ФОП Бондаренко М. Одеса, 2022. Вип. 17. С. 78-88.

Отримано: 15. 11. 2022

Анотація

У статті розглянуто значимість одного із факторів оцінки діяльності міських голів як авторитет (посади, статусу тощо). У другій половині XIX – на початку XX ст. міське самоврядування Одеси очолювали – Семен Михайлович Воронцов, Микола Олександрович Новосельський, Григорій Григорович Маразлі, Валер'ян Миколайович Лігін, Петро Адамович Крижановський та Павло Олександрович Зелений. На основі зібраних джерел (заміток з преси та спогадів сучасників) проаналізовано становлення авторитету вищезгаданих персоналій завдяки діяльності та посаді міського голови.

Ключові слова: Одеса, міський голова, авторитет, преса, щоденники, спогади.

Напрямок дослідження персоналізації історії міського самоврядування в українській науці набирає обертів за останні 20 років. У «срібну добу» розвитку Одеси (друга половина XIX ст.) значним питанням для одеської громади було формування необхідного складу міських дум та управ. Адже за Міськими Положеннями 1863, 1873 та 1892 рр. муніципалітет отримав широкі повноваження порівняно зі своїми попередниками, «шестигласними» думами. Проте владна вертикаль та залежність від генерал-губернаторів та градоначальників міст залишалися незмінними.

Поглиблене вивчення історичних постатей дозволяє науковцям розкрити більше подробиць щодо існування тих чи інших явищ, здійснення рішень та творення історичних подій. Оцінка діяльності сучасниками є також важливим фактором задля нового погляду на раніше вивчений матеріал. У другій половині XIX ст. та на початку XX ст. для категорії очільників міського самоврядування було важливо мати стійкий авторитет серед електорату для підтримки їхньої кандидатури задля обрання/переобрання на посаду міського голови. *Метою даної статті є аналіз та вивчення свідчень сучасників міських голів Одеси для визначення категорій авторитету, який мали тогочасні очільники муніципалітету.*

Дана тематика розглядалась в монографії О. В. Черемісіна «Міське самоврядування на Півдні України в 1785-1917 рр.». Окремий підрозділ було присвячено питанню аналізу людського фактора через статус, образ та типологію поведінки муніципальних діячів Півдня України [35, с. 174-226]. У своїй публікації «Правове становище та соціальні ініціативи міських голів українських міст (1870–1914 рр.)» В. С. Шандра акцентує увагу на правовому становищі міського голови, що було здійснено шляхом Олександрівських реформ другої половини XIX ст. Авторка вказує також на те, що при схваленні кандидата на посаду адміністрація зважала і на особистісні риси, вміння вирішення конфліктних ситуацій, наявність важливих ділових та моральних якостей. Тому конфіденційно

з'ясувалася думка у представників різних професійних кіл, громадських діячів, суддів та близьких знайомих кандидата [38, с. 236]. Основними джерелами є тогочасна преса (газети «Одеський вісник», «Одеські новини», «Одеський листок» тощо), щоденники та спогади сучасників (Е. С. Андрєєвський, К. А. Скальковський, М. І. Ленц тощо).

Розглянемо докладніше сам термін. *Авторитет* (нім. *Autorität*, від лат. *auctoritas* – влада, вплив) – загально визнаний вплив, що його чинять на переконання й поведінку людей певні особи, ідеї, організації тощо в різних сферах суспільного життя завдяки притаманним або приписуваним їм особливостям і заслугам; повага до закону, соціальної норми, певних правил поведінки тощо; особа, що користується загальним визнанням, впливом [5].

Авторитет ґрунтується на професіоналізмі, знаннях, моральних засадах, соціальному статусі, досвіді чи міфх. Завдяки авторитету можна здійснювати контроль за діями людей (стимулювання, обмеження або заборона), узгодження їх в інтересах суспільства чи особи. Авторитет політичної влади передбачає впевненість виконавця в її легітимності. В деяких ситуаціях такий авторитет може виникнути й шляхом примусу, відповідно стаючи авторитетом сили – суперником реального авторитету.

Основними складниками (гарантами) реального авторитету є традиція, легітимність (раціонально обґрунтована законність) і харизма. Перший спосіб становлення авторитету – традиційний – заснований на звичці коритися владі, поважаючи її носіїв (особу чи організацію). Другий спосіб, раціонально-легітимний – ґрунтується на повазі людей до закону. Останній спосіб, харизматичний – постає на підсвідомій прихильності до особи, лідера організації чи носія політичної влади.

Також розрізняються авторитети якості людини (науковий, діловий, моральний, релігійний тощо) та її статусу (повага до посади). Ефективність влади значною мірою залежить від її авторитету, а її авторитет – від її порядності, справедливості, законності тощо. Авторитет є умовою існування будь-якого суспільства, а також однією з найважливіших засад навчання та поширення людського досвіду [5].

Витоки і походження авторитету політика пов'язані, з одного боку, з його особистістю, а з іншого – з колективним характером праці. Це обумовлено тим, що життя в колективах вимагає узгодження зусиль, координації спільних або індивідуальних дій в інтересах досягнення як особистих, так і колективних цілей. При цьому, чим складніше і масштабніше завдання, чим складніша обстановка, тим гостріше необхідність в авторитеті лідера. У середовищі політологів авторитет розглядається як одна з властивостей (форм) влади.

У другій половині XIX ст. – початку XX ст. одеське міське самоврядування очолювала плеяда відомих одеситів: Семен Михайлович Воронцов (1863-1867), Микола Олександрович Новосельський (1867-1878), Григорій Григорович Маразлі (1878-1895), Валер'ян Миколайович Лігін (1895-1897), Петро Адамович Крижановський (1897, 1905) та Павло Олександрович Зелений (1898-1905).

Семен Михайлович Воронцов – представник відомого роду Воронцових, що надав світові когорту видатних державних діячів – канцлерів, дипломатів, senatorів та губернаторів. С. Воронцов є сином новоросійського та бессарабського генерал-губернатора (1823-1854) Михайла Семеновича Воронцова. С. Воронцов впродовж життя займався військовою справою, але в 1860-х рр. його було обрано як першого міського голову за новим Міським Положенням 1863 р., на що здебільшого вплинув авторитет його покійного батька.

19 грудня 1863 р. відбулися перші вибори міського голови Одеси за новим Міським Положенням. Одногослоно (148 виборних представників трьох розрядів) було обрано колишнього новоросійського і бессарабського генерал-губернатора Олександра Григорорича Строганова [20, с. 91]. Популярність О. Строганова сприяла такій кількості голосів – досвідчений управлінець, що присвятив службі майже півстоліття мав міцний авторитет та повагу від одеського товариства. Однак, через свій поважний вік (67 років) та погіршений стан здоров'я, О. Строганов відмовився від подальшої адміністративної кар'єри та посади одеського міського голови. Наступного засідання, 23 грудня, більшістю голосів (122 із 134

присутніх виборних) було обрано С. Воронцова, який на той час знаходився на території сімейних кримських володінь [20, с. 91]. У своїх спогадах, син відомого одеського історика А. Скальковського – К. Скальковський зазначає, що перемога С. Воронцова на виборах спрацювала завдяки сімейному авторитету – ще живого відлуння заслуг та вдячності у пам'яті жителів Одеси відносно його батька, фельдмаршала М. Воронцова [30, с. 161].

Як людина, за свідченнями сімейного лікаря родини Воронцових Е. Андрієвського, Семен Михайлович був досить вразливим, міг легко потрапити під вплив інших. Зокрема, його оточення «юристів-недоносків» було з ним лише заради власних корисливих цілей [9, с. 177-178].

Схожу характеристику надав і К. Скальковський у своїх спогадах: С. Воронцов належав до дітей великих діячів царювання Миколи I, які досить часто через певну обмеженість потрапляли під вплив більш сильних особистостей. Зокрема, такий вплив мала і його дружина – М. В. Столипіна [30, с. 161].

Наприкінці терміну перебування на посаді міського голови Одеси, в жовтні 1867 р., Е. Андрієвський писав, що С. Воронцов навіть розсилав виноград зі своїх кримських володінь частині гласних, щоб після можливого обрання на другий термін – відмовитися [9, с. 107]. С. Воронцов намагався спиратися на добре ім'я та досвід свого батька. Але не дуже вдалося перевершити його заслуги перед всім південним краєм, або втримати на високому рівні авторитет сім'ї Воронцових.

Наступним міським головою було обрано Миколу Олександровича Новосельського. Відомий підприємець, засновник кампаній «РОПІТ» й «Кавказу та Меркурія», прогресивний управлінець, що подарував Одесі омріяний водогін і пов'язав своє життя з міським самоуправлінням на 20 років. М. Новосельський просував свої ідеї, і за свідченнями журналістів «мав авторитет сили і влади» в міській думі.

При опрацюванні джерельної бази увагу привертають відгуки знайомих, службовців, редакторів газет про особистість Миколи Олександровича. В «Біржових Відомостях» було опубліковано привітання з призначенням нового очільника міста «Світлий розум і діяльність п. Новосельського є найкращою гарантією у становленні громадської справи в Одесі. Ми можемо привітати Одесу із цим вибором» [2].

Через рік, після початку роботи голови міста, редактори «Одеського Вісника» пишуть відгук, що М. Новосельський здійснив героїчний вчинок, ставши міським головою, «...і ось 1868 стає початком нової ери міського управління ...» [18].

Наступного року, журналісти «Одеського Вісника» знову згадують про вплив М. Новосельського, порівнюючи його з нянею дитячого садку: «Одна місцева газета, вітаючи повернення до Одеси міського голови, висловлює надію, що разом з тим припиняться деякі суперечки між міськими діячами; тобто: «щиц, діти, не сваритися – няня прийшла!». Хороші поняття про значення та обов'язки міського голови» [19].

Двою характеристикою було надано К. Скальковським, який знав М. Новосельського понад 35 років. Він загалом позитивно ставився до всіх здійснених ініціатив М. Новосельським, проте: «Відомо, що ця досить чудова особистість, наче російський Лессепс, з такими ж перевагами і недоліками. Перевагами я вважаю незвичайну швидкість концепцій, невтомність у створенні нових справ і наполегливість у їх втіленні. Під недоліками – якась халатна добродушність у виконавчих моментах, чомусь всі бездоганно задумані Новосельським справи шли, зазвичай досить погано під його персональним керівництвом, і навпаки досить швидко робилися привабливими, коли переходили в інші руки (авт. – *наприклад, соляний промисел на Куяльницькому лимані*)...» [31, с. 303]. Проте, часом сильно ризикуючи, багато проєктів М. Новосельський здійснював під заставу своєї нерухомості [29, с. 70].

В своїй монографії історик О. В. Черемісін згадує М. Новосельського в статусі «батька міста», який досить часто залишався лише за Г. Маразлі. Автор звернув увагу на тогочасну критику чесного і доброзичливого, дещо м'якого характеру М. Новосельського як

управління на противагу «працьовитій» моделі поведінки, що несла у собі статус «батька міста» [34, с. 270; 35, с. 208].

Досвідчений бізнесмен та знаменитий одеський меценат, що обіймав посаду міського голови понад 15 років, і був вихідцем з грецької купецької родини – Григорій Григорович Маразлі. Він розпочав свою кар'єру у міській думі, як і більшість міських голів – через посаду гласного. У зв'язку з неочікуваною відставкою М. Новосельського у 1878 р. – Г. Маразлі було обрано на доопрацювання терміну. Маючи значний авторитет серед гласних думи та одеської громади, не було дивним, що переобрання Г. Маразлі продовжувалися декілька разів. Завдяки його широкій меценатській діяльності його авторитет ґрунтувався саме на матеріальному (авторитет грошей).

За часи керівництва Г. Маразлі одеським міським самоврядуванням майже не зустрічалось негативних відгуків та коментарів у газетах. Можна припустити, що особистість Г. Маразлі може слугувати як приклад так званої глорифікації завдяки спонсоруванню більшості видань про життя Одеси XIX – початку XX ст., які збереглися і до нашого часу та вплив органів місцевого самоврядування на пресу. За 17 років роботи міським головою, Г. Маразлі декілька разів святкував ювілейні дати. Преса рясніла привітаннями та характеристиками стосовно персони Г. Маразлі та його діяльності. Адресні вітання були передані від гласних думи, товаришів, міських установ, громадських товариств, якими опікувався Г. Маразлі тощо [36].

Радянський історик С. Я. Боровий надав позитивну оцінку здійснених заходів міськими головами Одеси у пореформений період другої половини XIX ст., а також згадував Г. Маразлі як одного з авторитетних керівників, «батьків» міста [21, с. 85].

Американська дослідниця П. Герлігі порівняла двох міських голів – М. Новосельського та Г. Маразлі. І якщо М. Новосельський був налаштований на патетику, то Г. Маразлі був консервативним, і здебільшого відзначився в плані зовнішнього оздоблення Одеси та благодійної сфери [4, с. 164].

У свій час навіть фізична відсутність М. Новосельського в Одесі, не заважала групі прихильників висувати його кандидатуру кожних наступних виборів на противагу Г. Маразлі. Зокрема, такий випадок зазначався в листах анонімного виборця у 1885 р. Протистояння між кандидатурами М. Новосельського та Г. Маразлі було напруженим. І останньому вдалося вийти переможцем, завдяки підтримці членів управи та товариша міського голови – їхні голоси і стали вирішальними [12, с. 7]. Маючи гарне бізнес чуття, Г. Маразлі був звичайною людиною, управлінцем, що у будь-якій справі орієнтувався і міг оцінити свою користь і прибуток.

Наступною помітною кандидатурою серед когорти міських голів Одеси є професор Імператорського Новоросійського університету – Валер'ян Миколайович Лігін. Його було обрано «для доопрацювання терміну обрання Маразлі» у квітня 1895 р. В той час пропонувалися три кандидати на посаду міського голови: М. Сухомлінов (особиста відмова), П. Крижановський (особиста відмова), В. Лігін (спочатку відмовився, проте гласні попросили повернути його кандидатуру), який був обраний більшістю (34/14 голосів) [17]. Влітку Валер'ян Миколайович був офіційно затверджений на посаді.

За свідченнями очевидців виборів та журналістів різних друкованих видань, В. Лігін був найкращим кандидатом на цю посаду [7; 11; 16; 32]. Завдяки його роботі як товариша міського голови та члена управи відповідального за освітню частину, його популярність в очах місцевих жителів, колег в адміністративній та науковій сфері значно зросла та закріпилася.

Його репетитор, а згодом і колега в освітній діяльності, М. Ленц, зауважував, що приріст витрат міського бюджету на потреби народної освіти за думські роки діяльності В. Лігіна був 40%. Також збільшилася кількість відкритих народних училищ – на 30%, а кількість учнів та студентів у закладах середньої освіти – на 65%. Всі пропозиції В. Лігіна завжди були усвідомленими, продуманими, зрозумілими і корисними, тому ініціативи

міського голови завжди приймалися майже одногосно, як в міській управі, так і в міській думі [13, с. 5].

Освітнянську ниву він не залишив і після завершення діяльності на посаді міського голови – у лютому 1897 р. В. Лігін був призначений попечителем Варшавського навчального округу [1, с. 52]. Особистість В. Лігіна є яскравим прикладом освіченої людини, представника наукової спільноти, що зміг втілити й розвинути у своїй діяльності як адміністративну, так і наукову сферу.

Наступником професора В. Лігіна на недовгий термін став заступник очільника одеського окружного суду, Петро Адамович Крижановський. Він народився в 1848 (1847) р. у Бессарабії, де його батько – Антон Адамович Крижановський – довгий час служив секретарем старого цивільного суду, і як наслідок був обраний міським головою Кишинєва. На посаді міського голови Одеси П. Крижановський знаходився 13 місяців (у 1897 р. та 1905 р.).

У зв'язку з черговими перевиборами, у лютому 1897 р. серед поданих кандидатів був і П. Крижановський. Його опонентом був О. Адаменко, який у свій час обіймав посади і в думі, і в управі за різних міських голів. Через відмову О. Адаменка – більшістю голосів (45/13) було обрано П. Крижановського [10]. Можливо, такої популярності в очах гласних набула кандидатура П. Крижановського у зв'язку з його попередньою діяльністю як гласного думи та його досвідом роботи у судовому відомстві.

У більшості газетних повідомлень, постать П. Крижановського висвітлювалася як людини незвичної до роботи у самоврядуванні, яка не може надати простір для творчої ініціативи, не може бути носієм ідеї громадського самоуправління та керівником думи – при врахуванні його досвіду роботи міським головою 9 місяців і неспроможності втілити обіцянки і виконувати обов'язки міського голови за недостатністю адміністративного досвіду. Його важко було виділити як представника прогресивної муніципальної групи [15, с. 87; 25].

На сторінках місцевої преси було відмічено декілька причин швидкої відставки П. Крижановського у 1897 р.: погане самопочуття [23], суперечки між П. Крижановським та пресою, які точилися протягом його діяльності [26; 37], характер, викуваний судовим відомством протягом 20 років [27].

Повторно Петра Адамовича обирають у середині 1905 р. – цього разу він знову не довго попрацював на посаді, всього 5 місяців [6, арк. 1-2, 5-6]. Після обрання у 1905 р., П. Крижановський запевняв публіку, що врахує досвід 1897 р. і як ніхто усвідомив всю тяжкість покладених на нього обов'язків. Проте, у зв'язку з великими безладами в місті 19 жовтня 1905 р., П. Крижановський складає з себе посаду міського голови, а 13 грудня відмовляється від посади гласного думи [3]. 30 жовтня на шпальтах «Одеського листка» з'явився «Звіт П. А. Крижановського про причини відмови від посади», де зазначив, що «...у міського самоврядування немає ніяких засобів для попередження цієї біди, ніяке мое втручання...не може зупинити майбутні жахи і ніяке звернення до населення в даних умовах не є засобом заспокоєння, а навпаки, може лише ще більше розпалити жагу у ворогуючих сторін...» [24]. Повністю зневірений у собі і своїх силах, він покинув одеську міську думу назавжди.

Зміну століть Одеса зустріла разом з новим міським головою – Павлом Олександровичем Зеленим. Відомий літератор з юридичною освітою, що опікувався благодійними товариствами та навчальними закладами, брав участь у політичній сфері міста.

23 лютого 1898 р. П. Зеленого було обрано на посаду міського голови досить великим відсотком голосів (43/10). Протягом декількох днів, в одеській пресі з'явилось чимало заміток стосовно виборчого процесу та самого кандидата. Журналісти впевнено акцентували увагу на популярності П. Зеленого, як гласного думи та земського діяча, скромної особистості з яскравим та гострим розумом [22]. Особливо відзначився Павло Зелений у складі ревізійної комісії та комісії про користь та потреби міста. Був

першим з гласних, хто поставив питання щодо розширення виборчих прав, загартований громадський діяч. І звичайно, що з ним не має бути схожої ситуації, як була у його попередника П. Крижановського [28]. Останніми роками на посаді міського голови, адміністративний запал П. Зеленого поступово згасав, що і засвідчило обрання іншого кандидата гласними думи.

У своєму очерку В. А. Загоруйко згадує про П. Зеленого як очільника українських ліберально-буржуазних кіл Південної України, що уявляв собою прогресивного земського ліберала, який намагався знайти і підкреслити прогресивні початки самодержавства та органів його влади [8, с. 40]. Також Павло Олександрович підтримував широкі зв'язки з українською та іноземною інтелігенцією, що можна прослідкувати за матеріалами його особистого фонду. Він намагався захистити українську мову як представник ЗМІ, так і адміністратор.

Автор заміток «Одеських Новин» Ян згадував про можливу слабкість характеру та помилки П. Зеленого. Тим не менш, одеська громада могла пробачити своєму міському голові ці моменти, якщо він буде відкрито і чесно захищати інтереси громадськості, прогресу та культури [39].

П. Герлігі надала досить цікаву характеристику П. Зеленому на основі віднайдених щоденників сучасників: «Очевидно, Зелений був особою надзвичайно ексцентричною. Він смикав за вуха громадян-іменників; наполягав на тому, аби євреї скидали перед ним шапки і звільняли місця в трамваях перед високими чиновниками. Він звертався до них фамільярно на «ти», хоч і не зажив поганой слави в єврейській громаді. Він публічно заявив, що ніколи не дозволить, аби хтось ображав «його маленьких євреїв». У період після жахливих погромів 1881 р. це було суттєвою обіцянкою. Лев Троцький згадував про нього: «Він поєднував абсолютну владу з розбещеним темпераментом» [4, с. 163].

Проте були питання міського господарства, які не наважувався, або ж не хотів вирішувати П. Зелений – викуп трамваю з рук бельгійців, упорядкування внутрішніх справ у підрозділах міської думи. І з кожним новим роком перебування при владі, П. Зелений виявляв ще більшу й більшу слабкість, нерішучість і бездіяльність. Рятував цю ситуацію вдало підібраний колектив співробітників міського господарства. Саме тому, розчаровуючись в ньому все більше і більше, міська дума у 1905 р. не знайшла можливим знову обрати його на посаду міського голови [33].

Лоєнгрін (*авт. – справжнє ім'я Петро Герцо-Виноградський*) у своїй рубриці «Зигзаги» надає характеристику П. Зеленому як боязливої та механолічної людини: «у нього завжди боязливий та невпевнений погляд ... в ньому не було ніколи сили, впевненості...він ніколи не був владним...У порівнянні з його попередниками, М. Новосельський був владним, мав авторитет сили, йшов на все, незалежно від того, був він правий чи ні. У Г. Маразлі – авторитет грошей. У П. Зеленого був лише авторитет прогресивності його переконань, з якого «не зшити шуби ні собі, ні місту» [14].

Значна прогресивність поглядів та українофільські настрої сприяли пробудженню національної свідомості у причорноморському краї, проте сам П. Зелений довго не зміг втриматися на управлінській посаді лише на прогресивності та силі преси. Гласні думи почали поступово втрачати віру у його продуктивність як очільника місцевого самоврядування, і в результаті після 1905 р. Павло Олександрович взагалі залишає управлінську ниву.

Обіймаючи посаду міського голови впродовж обраного терміну, С. Воронцов, М. Новосельський, Г. Маразлі, В. Лігін, П. Крижановський та П. Зелений набували авторитет статусу (поваги до посади очільника міського самоврядування). Проте не всі вищезгадані особи могли ним якісно користуватися – найкраще він спрацював лише у Г. Маразлі (17 років на посаді), М. Новосельського (10 років) та П. Зеленого (7 років). Однак В. Лігін теж мав певний авторитет статусу, а конкретніше професійний – завдяки досвіду роботи на посаді товариша міського голови та його персональним якостям гласні

(депутати) міської думи довірили посаду міського голови йому після відходу Г. Маразлі (з причин поганого стану здоров'я). П. Крижановський мав великий досвід роботи у судовому відомстві, а також певний час обіймав посаду гласного міської думи і пропонував цінні та важливі ініціативи. Його не менш, суперечки з пресою впродовж 1897 р., політичні події 1905 р., спричинили тим же відставку значно швидше, чим це могло б бути. Звичка до чіткого та виваженого судового процесу, якісного діловодства та беззаперечної покірності з боку службовців більше заважала П. Крижановському, чим допомагала під час його діяльності як міського голови.

Джерела та література:

1. Herasymenko V. V Some details to the prosopographic portrait of Odesa city mayor V. M. Ligin. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 5 (33/1). P. 50-54.
2. Биржевые Ведомости. *Одесский вестник (далі – ОВ)*. 1868. 18 февраля.
3. В думе – заседание 12 декабря. *Одесские новости (далі – ОН)*. 1905. 20 декабря.
4. Герлігі П. Одеса: історія міста, 1794-1914. Київ: Критика, 1999. 383 с.
5. Грабовська І. М. Авторитет // *Енциклопедія Сучасної України* / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. Т. 1. URL: <https://esu.com.ua/article-42476> (дата звернення: 08.12.2022)
6. Державний архів Одеської області (Україна). Ф. 16. Оп. 81. Спр. 77 (Про обрання міським головою дійсного статського радника П. А. Крижановського на чотири роки 1905-1908 рр.). 13 арк.
7. Еще об избрании В. Н. Лигина городским головою. *ОН*. 1895. 14 мая.
8. Загоруйко В. По страницам истории Одессы и Одесщины. Вып. 2. Одесса, 1960. 150 с.
9. Записки Э. С. Андреевского. Т. 3 / ред. С. Л. Авалиани. Одесса: тип. Акционерного Южно-Русского о-ва Печатного Дела, 1914. 375 с.
10. Избрание городского головы. *ОН*. 1897. 21 февраля
11. К последним выборам. *ОН*. 1895. 26 апреля.
12. К предстоящим городским выборам в Одессе. Письма избирателя. Одесса: Типография С. Ю. Ломницкого, 1889. С. 1-29.
13. Ленц Н. И. Воспоминания о В. Н. Лигине. Одесса: тип. «Одес. Листка», 1900. 15 с.
14. Лознгрин. Зигзаги: П. А. Зеленый. *ОН*. 1912. 25 августа (7 сентября).
15. Малахов В. П. Одесса, 1900-1920 / В. П. Малахов, Б. А. Степаненко. Одесса: Издательство «Optimum», 2004. 488 с.
16. Между делом. *ОН*. 1895. 26 апреля.
17. Местные выборы. *ОН*. 1895. 24 апреля.
18. Обзор общественной деятельности муниципалитета. *ОВ*. 1869. 6 февраля.
19. *ОВ*. 1870. 19 апреля.
20. Одесса. 1794-1894. Одесса: тип. А. Шульце, 1894. 852 с.
21. Одесса: очерк истории города-героя к 150-летию со дня основания / ред. К. П. Добролюбский. Одесса: Одесское обл. изд-во, 1947. 288 с.
22. Зеленый П. А. *ОН*. 1898. 24 февраля.
23. П. А. Крыжановский объяснил депутации. *ОН*. 1897. 13 декабря.
24. Крыжановский П. Отчет П. А. Крыжановского населению г. Одессы по поводу оставления должности Одесского городского головы. *Одесский листок*. 1905. 30 октября (12 ноября).
25. Предстоящие выборы. *ОН*. 1901. 13 марта.
26. Пресса и П. А. Крыжановский. *ОН*. 1897. 16 декабря.
27. Рашковский Н. Отставка П. А. Крыжановского. *ОН*. 1897. 6 декабря.
28. Рашковский Н. Редкая победа. *ОН*. 1898. 24 февраля.
29. Решетов С. О доме городского головы Одессы Н. А. Новосельского / С. Решетов, Л. Ижик. *Дерибасовская–Ришельевская: Одесский альманах*. 2013. № 54. С. 68-80.
30. Скальковский К. А. Воспоминания молодости (по морю житейскому): 1843-1869. Санкт-Петербург: тип. А. С. Суворина, 1906. 410 с.

31. Скальковский К. Сатирические очерки и воспоминания. Санкт-Петербург: тип. А. С. Суворина, 1902. 385 с.
32. Столичная печать об избрании В. Н. Лигина. *ОН*. 1895. 8 мая.
33. Тон. П. А. Зеленый. *ОН*. 1912. 21 августа (3 сентября).
34. Черемісін О. В. Культура управління містами Півдня України в кінці XVIII – на початку ХХ століть. *Гуржійські історичні читання*. 2013. № 6. С. 269–272.
35. Черемісін О. В. Миське самоврядування на Півдні України в 1775-1917 рр. Херсон: Олдіплюс, 2017. 582 с.
36. Чествование Городского Головы Григория Григорьевича Маразли 20 сентября 1893 года. *Ведомости Одесского Городского Общественного Управления*. 1893. 21 сентября.
37. Чествование П. А. Крыжановского. *ОН*. 1897. 15 декабря.
38. Шандра В. С. Правове становище та соціальні ініціативи міських голів українських міст (1870–1914 рр.). *Розумовські зустрічі: збірник наукових праць*. 2017. № 4. С. 233-242.
39. Ян. Старая дума. *ОН*. 1904. 19 декабря.

References:

1. Herasymenko, V. V. (2020) Some details to the prosopographic portrait of Odesa city mayor V. M. Ligin. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*, 5 (33/1), pp. 50-54. [in English].
2. Byrzhveye Vedomosti, (1868). *Odesskyy vestnyk (as follows – OV)*, 18 fev. [in Russian].
3. V dume – zasedanye 12 dekabrya, 1905. *Odesskiye novosti (as follows – ON)*, 20 dek. [in Russian].
4. Herlihi, P. (1999) *Odesa: istoriya mista, 1794-1914*. Kyyyiv: Krytyka. [in Ukrainian].
5. Hrabovs'ka, I. M. (2001) Avtorytet. *Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrainy*. T. 1. URL: <https://esu.com.ua/article-42476> [in Ukrainian].
6. Derzhavnyy arkhiv Odes'koyi oblasti (Ukrayina) [State Archives of the Odessa region (Ukraine)]. – F. 16 (Odes'ka mis'ka дума). Op. 81. Spr. 77 (Pro obrannya mis'kym holovoyu diysnoho stat's'koho radnyka P. A. Kryzhanovs'koho na chotyry roky 1905-1908 rr.). 13 ark. [in Russian].
7. Eshche ob yzbranyy V. N. Lyhyna horodskym holovoyu, 1895. *ON*, 14 maya. [in Russian].
8. Zahoruyko, V. (1960) *Po stranytsam ystoryy Odessy y Odesshchyny*. Vyp. 2. Odessa: Odes. obl. yzd-vo. [in Russian].
9. Avalyany, S. L. ed., (1914) *Zapysky É. S. Andreevskoho*. T. 3. Odessa: typ. Aktsyonemoho Yuzhno-Russkoho o-va Pechatnoho Dela. [in Russian].
10. Yzbranye horodskoho holovy (1897). *ON*, 21 fev. [in Russian].
11. K poslednym vyboram (1895). *ON*, 26 apr. [in Russian].
12. *K predstoyashchym horodskym vyboram v Odesse. Pys'ma yzbyratelya* (1889). Odessa: Typohrafiya S. YU. Lomnytskoho. [in Russian].
13. Lents, N. Y. (1900) *Vospomynaniya o V. N. Lyhyme*. Odessa: typ. «Odes. Lystka». [in Russian].
14. Loénhryy (1912) Zyhzahy: P. A. Zeleny. *ON*, 25 avh. (7 sent.). [in Russian].
15. Malakhov, V. P. & Stepanenko, B. A. (2004) *Odessa, 1900-1920*. Odessa: Yzdatel'stvo «Optimum». [in Russian].
16. Mezhdue delom (1895). *ON*, 26 apr. [in Russian].
17. Mestnye vybory (1895). *ON*, 24 apr. [in Russian].
18. Obzor obshchestvennoy deyatelnosti munytsypal'yeta (1869). *OV*, 6 fev. [in Russian].
19. *OV* (1870). 19 apr. [in Russian].
20. *Odessa. 1794-1894* (1894) Odessa: typ. A. Shul'tse. [in Russian].
21. Dobrolyubsky, K. P. ed., (1947). *Odessa: ocherk ystoryy horoda-heroya k 150-letyuy so dnya osnovaniya* Odessa: Odesskoe obl. yzd-vo. [in Russian].
22. Zelenyy, P. A. (1898). *ON*, 24 fev. [in Russian].
23. P. A. Kryzhanovskyy ob'yasnyl deputatsyy (1897). *ON*, 13 dek. [in Russian].
24. Kryzhanovskyy, P. (1905) Otchet P. A. Kryzhanovskoho naselenyyu h. Odessy po povodu ostavlenyya dolzhnomy Odesskoho horodskoho holovy. *Odesskyy lystok*, 30 okt. (12 noy.). [in Russian].
25. Predstoyashchye vybory (1901). *ON*, 13 mar. [in Russian].
26. Pressa y P. A. Kryzhanovskyy. *ON*. (1897). 16 dekabrya. [in Russian].

27. Rashkovskyy, N. (1897) Ot stavka P. A. Kryzhanovskoho. *ON*, 6 dek. [in Russian].
28. Rashkovskyy, N. (1898) Redkaya pobeda. *ON*, 24 fev. [in Russian].
29. Reshetov, S. & Yzhyk, L. (2013) O dome horodskoho holovy Odessy N. A. Novosel'skoho. *Derybasovskaya–Ryshel'evskaya: Odesskyy al'manakh*, 54, s. 68-80. [in Russian].
30. Skal'kovskyy, K. A. 1906. *Vospomynannya molodosty (po moryu zhyteyskomu): 1843-1869*. Sankt-Peterburh: typ. A. S. Suvoryna. [in Russian].
31. Skal'kovskyy, K. (1902) *Satyrystycheskye ocherky y vospomynannya*. Sankt-Peterburh: typ. A. S. Suvoryna. [in Russian].
32. *Stolychnaya pechat' ob yzbranny V. N. Lyhyna6* (1895). *ON*, 8 maya. [in Russian].
33. Ton (1912) P. A. Zelenyy. *ON*, 21 avh. (3 sent.). [in Russian].
34. Cheremisin, O. V. (2013) *Kul'tura upravlinnya mistamy Pivdnya Ukrayiny v kintsi XVIII – na pochatku XX stolit'*. *Hurzhiyivs'ki istorychni chytannya*. 6. S. 269–272. [in Ukrainian].
35. Cheremisin, O. V. (2017). *Mis'ke samovryaduvannya na Pivdni Ukrayiny v 1775-1917 rr.* Kherson: Oldi-plyus. [in Ukrainian].
36. *Chestvovanye Horodskoho Holovy Hryhoryya Hryhor'evycha Marazly 20 sentyabrya 1893 hoda*, (1893). *Vedomosti Odesskoho Horodskoho Obshchestvennoho Upravlenyya*, 21 sent. [in Russian].
37. *Chestvovanye P. A. Kryzhanovskoho*, (1897). *ON*, 15 dek. [in Russian].
38. Shandra, V. S. (2017). *Pravove stanovyshe ta sotsial'ni initsiatyvy mis'kykh holiv ukrayins'kykh mist (1870–1914 rr.)*. *Rozumovs'ki zustrichi: zbirnyk naukovykh prats'*. 4, s. 233-242. [in Ukrainian].
39. Yan, (1904). *Staraya дума*. *ON*, 19 dek. [in Russian].